

MARIANO DELGADO

„Nem mi voltunk, hanem mások”

A mentségkeresés mechanizmusa 500 évvel Amerika felfedezése után

„Conquista espiritual”, vagyis szellemi hódítás címszóval illették a 16. és 17. század szereplőit azt a korszakalkotó eseményt, melyet ma - némi eufemizmussal - inkább a kereszténység latin-amerikai inkulturációs folyamatának tekintünk. A történelmi kifejezés arra utal, hogy az evangelizálás nemegyszer politikai hódítással párhuzamosan történt, ám gyakran csak annak folytatása volt, más eszközökkel. Az újkornak nincs még egy olyan történelmi eseménye, amely annyira megosztaná a nézeteket, felszínre hozná az érzelmeket, mint annak a világtájnak az európaiak által - elsősorban az ibériai nép és a katolikus egyház vezetése alatt - történt úgynevezett felfedezése és politikai ill. szellemi meghódítása, melyet azóta Amerikának nevezünk. Ugyanakkor figyelemreméltó az a tény, hogy valamiféle közös gondolkodási forma minden esetben jelen van tartalmi különbözőségeik ellenére is: óvatos mentegetőzés a régi minta alapján - „Nem mi voltunk, hanem mások”!

„Itt nehézségek és áldozatok árán szép eredményeket értek el, noha megvolt a dolgoknak az árnyoldala is.” Ezt a hivatalos állásfoglalást II. János Pál pápa már első latin-amerikai útja során, 1979 januárjában vázolta, mikor az első hit-térítő apostolok útját követve a Dominikai Köztársaság földjére lépett, tehát arra a helyre, ahol Amerika számára „az üdvösség ideje megkezdődött Isten dicsőségére és tiszteletére”. Ezzel az értelmezési mintával a pápa valamennyi latin-amerikai útja során találkozunk, és a latin-amerikai püspökök harmadik, pueblai közgyűlésének záródokumentumában is határozottan felismerhető. Itt is arról van szó, hogy a népek és kultúrák létrejötte minden esetben drámai fejlődés eredménye, „fényvel és árnyalattal tele”. Az igazság félelem nélküli harcosait név szerint említi meg, akik a békét hirdették és az indiánokat a konkvisztádorokkal és gyarmatosítókkal szemben akár haláluk árán is megvédték. Itt is újraevangelizálásra szólítanak fel, a nevelő célzatú párbeszéd felelevenítésére a népek sokrétű, kulturális szimbólumaival, „hogy az örömhírt életerős párbeszéd keretében, katechetikai oktatás által sikeresen lehessen átadni”. Mindazonáltal a latin-amerikai püspökök veszik a bátorságot, jóllehet nem minden tétovázás nélkül, hogy Istent, a hittestvéreket és az emberek közösségét arra kérjék, bocsássák meg, ha híveik a kereszténységet, melynek jellemzője a szeretet, nem mindig gyakorolják a maga teljességében.

Egészen más értelmezési mintákat nyújt a felszabadítás teológiájának számos képviselője, akik először harcosan hirdették a „meghódított, de (igazából) soha le nem győzött nép” igazát, ma azonban, teológiailag pontosabb fogalmazással élve, az „áldozatperspektívát” hangsúlyozzák.

Egy a gyarmatosítás idejéből származó maja kéziratban ez olvasható: „Egyedül az örült idők és örült papok miatt jutott el hozzánk a szomorúság, jutott el

hozzánk a kereszténység. Bár a 'jó keresztények' az igaz Istennel jöttek el ide, mégis ez volt nyomorúságunk kezdete, adóztatásunk kezdete, a tüzes fegyverekkel folytatott harcok kezdete, az összeütközések kezdete, a kard általi halál kezdete, a szüntelen harc kezdete, a szenvedés kezdete. A spanyolok és a papok művének kezdete volt ez, kezdete mindannak, mikor törzsfőnököknek, iskolamestereknek és fináncoknak kell szolgálni... A legszegényebbek nem tiltakoztak az antikrisztus ellen a földön, a népek tigrisei, hiénái, a szegény indiánok kiszípolozói ellen. De eljön a nap, mikor könnyeik eljutnak Istenhez, és Isten igazságossága egycsapásra leereszkedik a világra". Ez a szöveg, melynek szerzője ill. szerzői félreérthetetlenül az alacsonyabb rendű maja papság soraiból kerültek ki, nagyon gondos értelmezést kíván, és különböző értelmezési irányvonalakat tesz lehetővé. Szemére hányja saját maja papságának, hogy kudarcot vallott a hódító idők jeleinek értelmezésében, és bebizonyítja az új vallás papjainak és teológusainak nyilvánvaló perverzitását!

A mentégkeresés mechanizmusa a következőképpen hangzik: Kedves indiánok és afroamerikaiak, nem mi voltunk azok, sem az apáink, hanem azok a rossz európai - mindenekelőtt ibériai - keresztények, akik még ma is mindannyiunkat elnyomnak az (észak-)amerikai imperialisták segítségével.

Nem így vélekednek a politikai teológia képviselői. Ők a konkvisztában látják az „indulást a modernizmus felé”, melyben érvényre jut az a végzetes „instrumentális ész”, melynek eredete kétséget kizáróan a görög metafizikában gyökerezik. A modernség illetően dialektikájának halálos csapdájából kiutat a zsidó-keresztény hagyomány „anamnetikus esze” mutathat, melyhez a szenvedés emlékezete szervesen hozzátartozik. Ezáltal a konkviszta esetében éppúgy, mint az egész modernizmusban egy kvázi-dualisztikus harccal van dolgunk: az egyik oldalon van a görög illeszkedő ill. uralkodó hermeneutika, amely arra készlet, hogy a másikat eszköznek tekintsük, ahelyett, hogy felebarátunkat látnánk benne, a másik oldalon a Biblia elismerési hermeneutikája, amely szabaddá teszi az utat a másik elismeréséhez annak másságában is.

Itt találkozunk a mentégkeresés mechanizmusának legszövevényesebb változatával, az európai szellem legmélyebb apologetikus-dualisztikus felosztásával, mely szerint: kedves latin-amerikaiak, igaz ugyan, hogy mi voltunk azok, de nem a Biblia volt a hibás, hanem a görög metafizika. Mintha e két tényezőt a Nyugat tudatában olyan pontosan el lehetne választani egymástól, vagy mintha a kereszténység előtti „bálványimádás” kiirtására indított kampányt Latin-Amerika ősi kultúrái esetében az antik politeizmus nevében indították volna! Így végül az az elvárás, hogy a teológia hagyjon fel a hármas büntelenség eszméjével - társadalmi, történelmi, etnikai-kulturális - kevéssé használ, ha olyan teológiai gondolkodási formákkal kapcsolódik össze, amely a történelem helytelen fejlődésének okait elsősorban a kölcsönvett görög metafizikában, nem pedig saját bibliai hagyományában keresi.

Tekintetbe véve a mentégkeresésnek ezeket a kifinomult mechanizmusait, nincs egyszerű dolguk azoknak a teológusoknak, akik perspektívaváltást akarnak elérni az igazi áldozatok javára, hamis viktimológia nélkül. Az említett mentégkeresési mechanizmusoknak ugyanis ősi hagyományuk van, és feltehetően a monoteizmus első teológiai kísértését mintázzák, az antropodicea kísértését. Nem mutogatott-e már Ádám is az elkövetett bűn miatt, melyet magára vett, az asszonyra, az pedig a kígyóra? Nem kell-e levonnunk a következtetést a bibliai monoteizmus majd háromezer éves fennállása után, hogy gondolkodási

mintáinkban nem jutottunk előbbre mint az ősi teremtésteológia idejében? Nem jelent-e a kereszténység — ami inkább eszkatológia mint etika — mindenekelőtt megterést, tehát bátorítást a bűnök megvallására, bizalommal tekintve Jézus irgalmas Istenére?

1640-ben egy puritán összejövetelen Új-Angliában állítólag a következő határozatokat hozták: 1. A Föld az Úré, 2. Az Úr az egész Földet, vagy annak egy részét odaajándékozhatja kiválasztott népének, 3. Mi vagyunk a kiválasztott nép. Ha ezek a határozatok valóban megfogalmazódtak, akkor sűrítve mutatják az Európán kívüli terjeszkedés ténylegesen pszudovallásos jellegét, túlmutatva minden nemzeti és vallási különbségen: ősi zsidó exoduszparadigmából nyert vallási küldetéstudat, összekapcsolva a különböző európai nemzetek nyugati civilizációs pátozával. Ez a küldetéstudat, mely inkább utal az ősi zsidó exoduszparadigma nemzeti monoteizmusára, mind az Újszövetség exodusz-értelmezésére, és inkább Józsué Istene után, mint Jézus Istene után tájékozódik, végül is meghatározta a Nyugat nemzeti államainak és egyházainak magatartását az Európán kívüli emberekkel és kultúrákkal, természettel és vallásokkal szemben.

Ernek fényében a kereszténység úgynevezett inkulturációs folyamata az ősi latin-amerikai kultúrákban számunkra mint kettős vallástörténeti tisztulási folyamat jelenik meg: egyrészt mint a zsidó-keresztény monoteizmus „harca” az ott talált politeizmussal, egy olyan harc, amelyben keveredett a Konstantinus előtti kor valódi keresztény apologetikája a Konstantinus utáni kereszténység erőteljes elnyomó eszközeivel, másrészt Jézus Istenének és hú tanítványainak a monoteizmuson belüli harca is - ennek az Istennek és az embereknek az érdekében - Józsué Istennel szemben, akit maguk a keresztények hoztak magukkal. Úgy tűnik, hogy Latin-Amerika ősi népei „felfedezésükkel” nem mentesültek a nyugati kereszténység ezeröttszáz éves előtörténetétől: nekik is az a sors jutott, hogy részt vegyenek a Bibliában lefektetett monoteista Isten-gondolat fáradtságos tisztulási folyamatában.

A legkevesebb, amivel Jézus Krisztus megcsúfolt Atyjának, az áldozatoknak mindkét oldalon, és végül saját magunknak tartozunk, hogy mi európaiként (mindenekelőtt mint az Amerikába települt európaiak) és keresztényként, államként és egyházként belássuk ezt, és vállaljuk a felelősséget a történetek által kiváltott szenvedésekért és ezek még érezhető utóhatásaiért. Ha megtennénk, az sem lenne kevés, noha még mindig nem elegendő. A kereszténység története vallástörténetként nem historizálható. A múlt teológiai feldolgozása azon a meggyőződésen alapul, hogy nem pusztán a megtörtént eseményekkel van dolgunk, amiket utólag büntudatos alázatossággal, vagy esetleg javíthatatlan önhittséggel beismerhetünk, hanem élő hagyománnyal, melyből - feltéve, ha belátjuk a tévedéseket - értékes lendületet nyerhetünk a jelen alakítására vonatkozóan.

A vallásszabadság alapelvevének fokozatos valóra váltása nem hiányozhat többé a katolikus tudatból. Nem hatja-e át magatartásunkat a hit és az értelem nyugati-tudományos szintézisének egyfajta teológiai arroganciája az úgynevezett természeti vallásokkal szemben, melyeknek legfontosabb impulzusai egy értelmes és ésszerű szinkretizmus formájában az újkori kereszténység „szellemi hódítását” sokszorosan túléltek? Nem lehetne-e esetleg ezektől a természeti valóságoktól, melyek számunkra egy mágikus-misztikus világ vallási élményét közvetítik, megtanulni, hogyan kell az újkori kereszténység egyoldalúságát korrigálni? A gyarmati terjeszkedés folyamán az ember és a természet kíméletlen

tudományos-technikai kizsákmányolásának tükrében nem félreértés-e a kozmosz bibliai megszenteltelenítése és az egyidejű buzdítás a természet uralmára? Az lenne inkább a feladat, hogy Las Casas örökségét továbbvigyük, mely hála mások iránt táplált „határtalan szenvedélyének”, az ősi Amerika vallásaiban nemcsak missziós tárgyat látott, hanem a mi nyugati kereszténységünk gazdagodási lehetőségét is.

B. Réthelyi Sarolta fordítása

LUCIANO PERENA VICENTE

Az indiánok és spanyolok jogai és kötelezettségei az Újvilágban

Bevezetés

Francisco de Vitoria, a Salamancai Egyetem teológia professzora, azzal indította munkásságát, hogy élesen elítélte Francisco Pizarrot Peru meghódításáért. Vádolta az invázió és agresszió első konkvisztádorait és cáfolta a Requerimiento teológiai érveit, amelyek igazolták az első hódítás elnyomó politikáját. Ezáltal Vitoria idézte elő az első válságot a nemzet lelkiismeretében, és egyben ő vetette meg alapjait egy új filozófiai iskolának.

A Salamancai Iskola azzal kezdte lelkipásztori tevékenységét, hogy a Real Consejo de las Indiasra hivatkozva elítélte a hódítást és az ügyet a tridenti zsinat elé is beterjesztette, hogy felhívja a figyelmet a Korona és a Szentszék felelősségére. A kárpótlást követelő program célja az volt, hogy összeegyeztessék a konkvisztádorok szociális és politikai életét keresztény hitükkel: hogy haladó módon, az indiánok helyzetéhez alkalmazkodva terjesszék a hitet, tekintettel szociális és vallási felszabadulásukra; és hogy megteremtsék az Újvilág valóságos és hatékony kormányát, melynek célja a szegények és gyengék jobb védelme és támogatása volt.

A salamancai mesterek felismerték, hogy elközelgett az új kereszténység. Lelkipásztori elvük a szabadságjogok chartájában érte el a csúcspontját, hiszen az Újvilág evangelizációja mindenek előtt az emberi haladás és társadalmi felszabadulás ügye volt.

Az indiánok megtérítését humanizációjuknak kellett megelőznie. Ennek a humanizációnak tehát azzal kellett kezdődnie, hogy emberi lényként határozták meg őket. Szabadságuk tisztelete, ennek a szabadságnak a tanai és e szabadság jegyében folytatott vallásos nevelés alkotta az indiánok megtérítésének három előfeltételét. E feltételek alapján követelte Vitoria és iskolája az emberi jogok új lelkipásztori elveit.

Luciano Perena Vicente tanulmánya főként olyan szövegeken alapul, amelyek a Corpus Hispanorum de Paceban jelentek meg (5., 6. és 17. kötet; a továbbiakban CHP)